

Gedenken en herinneren:
**Legitimatie via opvolgingsreeksen.
De functies van portretreeksen**

Inleiding.....	2
Een bijzonder soort memorievoorstellingen.....	2
Portretreeksen van de commandeurs van het Haarlemse Jansklooster.....	5
Ontdekking via onderzoek van de panelen zelf	6
Een nieuwe formule in de onderschriften.....	8
De laatste vijf portretten	9
Een middel om een boodschap af te geven, in 1562	12
Verduidelijkingen van de boodschap na 1580.....	14
Legitimatie via herdenking, in beeld en geschrift.....	15
De oorspronkelijke en de latere plaats van de serie	16
Andere reeksen van geestelijke ridderorden.....	17
De opvolgingsreeks van de Duitse Orde, Balije van Utrecht.....	19
Een opvolgingsreeks met de grootmeesters van de Jansorde	20
Tot slot.....	22
 Katernen bij de website <i>Janskerk Haarlem 700 jaar</i>	22
Overzicht van de katernen	23
Overzichten van gebruikt onderzoeksmateriaal.....	23
Colofon.....	23

Inleiding

In de katern *Legitimatie via opvolgingsreeksen* wordt ingegaan op de diverse functies die portretreeksen van hoogwaardigheidsbekleders konden hebben. We zullen laten zien dat juist in deze series, behalve de religieuze, sociale, historische en economische aspecten, de politiek-maatschappelijke aspecten een belangrijke rol konden spelen.

De tekst behoort tot een groep van vier katernen die aansluiten bij het onderdeel over het Jansklooster van de website *Janskerk Haarlem 700 jaar*.¹ De katern *Gedenken, complexer dan je zou denken* laat zien hoezeer verschillende vormen van gedenken met elkaar samenhangen en welke aspecten te onderscheiden zijn. *Casussen bij gedenken* is een katern waarin we via vijf voorbeelden laten zien hoe gevarieerd de dodengedachtenis in het Jansklooster was.

De teksten kunnen ieder afzonderlijk worden gelezen. Wie ze achter elkaar wil door nemen, zal dan ook enkele herhalingen aantreffen.

Een bijzonder soort memorievoorstellingen

Opvolgingsreeksen en stamreeksen worden gerekend tot de memorievoorstellingen. Memorievoorstellingen hadden een functie in de zorg voor het zielenheil, maar vaak ook in het hier en nu.

Voor vorsten en voor hoogwaardigheidsbekleders van belangrijke instellingen werden in veel gevallen reeksen gemaakt waarin de elkaar opvolgende personen werden afgebeeld, ofwel via hun portretten met wapenschilden en teksten met hun namen, ofwel via alleen hun naam en wapenschild. Deze opvolgingsreeksen waren in en op gebouwen van allerlei instellingen te vinden.²

In Haarlem was het Jansklooster niet de enige instelling met een portretserie van elkaar opvolgende personen. Het Karmelietenklooster had er ook een, maar dit was geen opvolgingsreeks van de oversten van het klooster of de orde, maar een portretserie van de [graven en gravinnen van Holland](#).³ Aanvankelijk ging het om een reeks muurschilderingen met [Jacoba van Beieren](#) als de laatste (1417-1433). De Karmelieten

¹ Informatie betreffende het gebruikte onderzoeksmateriaal is te vinden via de homepage van de website *Janskerk Haarlem 700 jaar* (onderaan): *Bronnen* (met archiefstukken, oude boeken en manuscripten), *Literatuur* (met literatuur en websites) en *Afbeeldingen* (de materiële gegevens van schilderijen, plattegronden, etc.). NB Inventaris- en catalogusnummers zijn alleen opgenomen in de noten als er misverstanden kunnen optreden. Ze zijn allemaal te vinden in de genoemde overzichten.

² Er bestaan ook lijsten met alleen de namen van de herdachte personen, maar voor zover ons bekend komen deze in de middeleeuwen alleen voor in manuscripten en boeken.

³ De informatie over de gravenreeks is gebaseerd op Van Anrooij (red.), *De Haarlemse gravenportretten* (1997). Voor de oude muurschilderingen, zie Van Anrooij, 'Voorgeschiedenis in Holland' en voor de functie van de schilderijen op panelen vooral de artikelen van Van Anrooij, 'Waar en wanneer', Falkenburg, 'Politiek en propaganda' en Van Bueren, 'Van karmelietenklooster naar stadhuis'.

in Haarlem waren, net als de Jansheren, aanhangers van Jacoba in haar strijd om het graafschap van Holland, dus de aanwezigheid van de reeks kan hierdoor worden verklaard. De reeks had in dit geval niet alleen een herinneringsfunctie, maar ook een politieke functie. Door haar als de laatste in de serie te zetten werd gravin Jacoba namelijk geprofileerd als de rechtmatige opvolger in het graafschap.

Wanneer aan de reeks met de muurschilderingen is begonnen, valt niet te zeggen: de Karmelieten kunnen al eerder een politieke of andere reden gehad hebben om een gravenreeks te laten maken, maar in dat geval is hij niet voor niets aangevuld tot en met gravin Jacoba. Het is natuurlijk ook mogelijk dat men de serie in één keer liet maken toen de positie van Jacoba omstreden werd.

Die oude schilderijen op de muren kunnen aan herstel toe geweest zijn, maar waarom dan geen nieuwe reeks laten maken en die over de muurschilderingen hangen, zo kan men gedacht hebben. Want aan het eind van de vijftiende eeuw is er een nieuwe serie gemaakt, ditmaal op panelen. De eerste graven die zijn afgebeeld zijn Dirk I (circa 916-circa 928) en Dirk II (970-988) en de laatsten zijn Maria van Bourgondië (1477-1483) en haar man [Maximiliaan van Oostenrijk](#) (leefde van 1459 tot 1510). Het gaat in totaal om negentien panelen. De serie begint met een afbeelding van een heraut met een algemene tekst over het graafschap. Dan volgen de graven en gravinnen met teksten over hun leven en dood. Als afsluiting is er een afbeelding van de Dood waarin deze de hoop uitspreekt dat de vorsten goed hebben geregeerd, want anders zullen ze daar de prijs voor betalen.⁴

De reeks met de portretten op panelen kan dus te maken hebben gehad met het bestaan van een vroegere reeks. Over een speciale band van Maximiliaan met het Karmelietenklooster is niets bekend, maar de graaf vond een reeks met een aanvulling van de portretten tot en met zijn persoon kennelijk een goed idee, want hij deed een geldschenking als vergoeding. Dit betekent niet per se dat hij de opdrachtgever was, maar hij liet zich wel graag en veel afbeelden als de machthebber van dat moment.

De muurschilderingen werden in 1573 ontdekt toen de schilderijen op paneel uit het klooster werden gehaald om ze naar het stadhuis te brengen. De reeks bevindt zich nog steeds in het stadhuis van Haarlem. De muurschilderijen bestaan niet meer omdat het klooster in de zeventiende eeuw werd gesloopt. Er zijn wel nog prenten die zijn gebaseerd op tekeningen van de muurschilderingen.

Bij series met vorsten wordt vaak gesproken van een 'stamreeks', alhoewel lang niet altijd de elkaar opvolgende vorsten uit hetzelfde geslacht afkomstig waren. Voor leiders van instellingen wordt meestal gesproken van een opvolgingsreeks. In het

⁴ Zie voor een volledig overzicht van de panelen met transcripties van de teksten en toelichtingen daarbij, Van Anrooij (red.), *De Haarlemse gravenportretten* (1997), p. 118-157 (Van Anrooij en Mooijaart).

volgende zullen we vooral ingaan op het laatstgenoemde type en met name op de reeks uit het Jansklooster.

Figuur 1a-c – Enkele panelen uit de stamreeks van [de graven en gravinnen van Holland](#). [Willem III](#) (1304-1337) en zijn opvolger [Willem IV](#) (tot 1345) waren afkomstig uit het huis van Henegouwen. De laatstgenoemde werd opgevolgd door zijn zuster [Margaretha](#) (1345-1354) toen hij sneuvelde bij de slag van Warns in Friesland (1345). Margaretha trouwde met keizer Lodewijk de Beier en in 1354 werd zij opgevolgd door [Willem V](#) (1354-1358), die via zijn vader uit het Beierse huis stamde. Na Willem V volgde in 1358 [Albrecht van Beieren](#) (1358-1404). Deze vorsten staan op paneel 13, 14, en 15 in een serie van in totaal negentien panelen die vervaardigd werd aan het eind van de vijftiende eeuw – Stadhuis, Haarlem, oorspronkelijk in het Karmelietenklooster van deze stad.

Van dit soort reeksen bestonden grote schilderijen, muurschilderingen, gebrand-schilderde glazen en beelden, maar ze bevonden zich ook in handschriften. Men had er in het algemeen drie bedoelingen mee: het gedenken van de desbetreffende functionarissen als onderdeel van de zorg voor hun zielenheil, het tonen van de ouderdom en de eerbiedwaardigheid van de instelling, en het laten zien dat de functionaris van dat moment slechts de zoveelste was in een lange rij van functionarissen die dezelfde taken en doelen hadden gehad. Men stond dus niet alleen.⁵

De twee ‘wereldlijke’ aspecten, het tonen van identiteit en continuïteit, was vooral belangrijk indien men bij conflicten het belang van de instelling wilde benadrukken. Dat gebeurde vooral via schilderijen of andere kunstwerken met een groot en/of opvallend formaat. Ze kregen een goed zichtbare plaats voor diegenen die onder de indruk gebracht moesten worden. Dergelijke series konden dus politieke doelen dienen, maar in de middeleeuwen ging het meestal om een combinatie van doelen, religieuze zowel als wereldlijke.

Om dat doel of die doelen – het *waarom* – te kunnen achterhalen moeten de vragen *wie, wat, waar, wanneer en hoe* zo goed mogelijk beantwoord worden. We zullen om

⁵ Zie over opvolgingsreeksen Oexle, ‘Memoria und Memorialbild’ (1984), p. 407-412; Van Bueren en Oexle, ‘Die Darstellung der Sukzession’ (2005). In verband met het belang van continuïteit als onderdeel van dynastieke identiteit ook Noordzij, *Dynastie, land en identiteit* (2009), over het graafschap/hertogdom Gelre.

dit te laten zien twee portretseries en een serie met wapenschilden bespreken. De portretreeks uit het Jansklooster staat hierin centraal, maar door de toevoeging van de andere series kan een en ander over het gebruik ervan nader worden verduidelijkt.

Nog één opmerking vooraf: de opdrachtgevers hadden bepaalde bedoelingen of combinaties van bedoelingen met deze reeksen. Dat betekende echter niet per se dat die bedoelingen ook (allemaal) werden opgepakt door degenen die de kunstwerken zagen.

Het is mogelijk dat men door gebrek aan informatie niet begreep wat de bedoeling was van de opdrachtgevers, zoals veel mensen nu niet zullen zien dat veel van deze reeksen een religieuze functie (zielenheilsfunctie) konden hebben. De beschouwers konden ook andere opvattingen hebben en de portretreeksen anders hebben geïnterpreteerd dan de opdrachtgevers wilden. Net als nu konden machthebbers zich willen profileren als personen die het goed voor hadden met de wereld, maar door anderen gezien worden als narcisten die de wereld meer kwaad dan goed doen. Het is dus belangrijk een onderscheid te maken tussen de bedoelde functies en de manier waarop de portretten in werkelijkheid functioneerden, de feitelijke functies.⁶

Portretreeksen van de commandeurs van het Haarlemse Jansklooster

De opvolgingsreeks van de commandeurs van het Jansklooster bestond aanvankelijk uit twee brede panelen (circa 27 cm hoog en 235 tot 240 cm breed) met op ieder de portretten van negen commandeurs. Na 1580 zou er nog een derde paneel bijkomen, met vijf portretten (circa 27 cm hoog en 135 cm breed). Nadat de serie in 1625 in handen van de stad was gekomen, zijn de eerste twee panelen verzaagd tot de huidige zes schilderijen. Dit is in of vóór 1844 gebeurd.⁷ In totaal bestond de reeks dus vanaf dat moment uit zeven schilderijen.

De portretserie wordt voor het eerst vermeld in de commandeursrekeningen van 1562: 'XVIII commenduren te laten scilderen XII pont' (Achtien commandeurs te laten schilderen 12 pond).⁸ De eerstvolgende vermelding staat in de inventaris van het huisraad in het verwoeste klooster in 1573: '2 Lysten mitte contrefeytinge vande Commandueren, deene gescheurt' (Twee lijsten met de contrefeitsels (schilderijen) van de commandeurs, een ervan gescheurd). In 1580 worden deze twee taferelen weer genoemd. Het gaat hier dus om de panelen met de eerste achttien commandeurs.

⁶ Zie over de verschillen tussen bedoelde en feitelijke functie bijvoorbeeld Dikken, *Transparent meanings* (2016), 67-79, 84-105.

⁷ In het handschrift van C. Verpoorten van 1844 wordt vermeld dat de portretten op zeven panelen staan, Van Bueren, *Tot lof van Haarlem* (1993), p. 358, noot 255; zoek in *Archiefstukken, oude boeken en manuscripten* via 'Verpoorten'.

⁸ Commandeursrekeningen (1557-okt.1571), augustus 1562 (geen foliëring).

Het – oorspronkelijk – derde schilderij wordt pas genoemd in de inventaris van 1625; er is dan sprake van ‘drie lange taferelen met de portretten van de commandeurs’. In de marge staat dat ze voor de stad ‘te behouden’ zijn. En dat is ook gebeurd. Ze kregen een plaats in het Prinsenhof en op het stadhuis, en zijn in 1862 naar het Frans Hals Museum overgebracht. Sinds 2007 bevinden ze zich in het Noord-Hollands Archief, in het voormalige koor van de Janskerk.⁹

Figuur 2a-g – De portretreeksen met de commandeurs van het klooster (1310 tot 1625) werd tot en met de laatste commandeur bijgehouden. Hij bestond aanvankelijk uit twee panelen met op ieder negen commandeurs, en één paneel met de laatste vijf commandeurs, vervaardigd in 1562 en aangevuld na 1580 (laatste paneel) – Frans Hals Museum, Haarlem, nu in het koor van de Janskerk.

De commandeurs zijn tot iets boven hun middel afgebeeld, achter een balustrade waarop zij met één of beide handen rusten. Allen dragen het zwarte habijt van de Jansorde met op de linkerborst en op de linkerzijde van de schoudermantel het acht-puntige witte ordekruis.

Op de balustrade bevindt zich onder elk portret een tekst met de naam van de desbetreffende commandeur en een jaartal. Uit een vergelijking met de bewaard gebleven akten van benoeming blijkt dat men het jaar van aanstelling heeft willen aangeven. Er is een chronologische volgorde nagestreefd: de serie begint met Heer Arend, die in 1310 werd aangesteld en eindigt met Andries van Souwen die na het overlijden van Cornelis Jacobsz. van der Goude in 1615 werd benoemd. Na zijn dood in 1625 werd het klooster opgeheven.

Ontdekking via onderzoek van de panelen zelf

Uit technisch onderzoek van de panelen in 1987 is gebleken dat er tussen 1580 en 1625 restauraties plaatsvonden, veranderingen zijn aangebracht en drie maal aanvul-

⁹ Literatuur: Van Bueren, *Tot lof van Haarlem* (1993), p. 355-362; Van Thiel, *Cornelis Cornelisz. van Haarlem* (1999), p. 390-391; Köhler, *Painting in Haarlem* (2006), p. 666-668 (cat. nr. 596a-g); Cerutti, *Van Commanderij tot Archief* (2007), p. 50-53 en 239-242.

lingen zijn gemaakt. Het initiatief daarvoor moet onder commandeur Timan van Wou genomen zijn, zoals hieronder zal blijken.¹⁰

[Infraroodreflectografisch \(IRR\) onderzoek](#) toont dat de koppen van een aantal commandeurs in de eerste serie (dus in de eerste twee panelen met op ieder negen commandeurs) zijn gerestaureerd omdat er brede en diepe krassen door de gezichten waren gezet.¹¹ Deze schade is hoogstwaarschijnlijk veroorzaakt toen het klooster in 1573 werd verwoest.¹² De inventaris van het huisraad dat daarna nog werd aangetroffen, maakt duidelijk dat er bij die gelegenheid een aantal schilderijen kapotgeslagen is. Ook de scheur in één van de twee panelen moet toen ontstaan zijn.

Eveneens bleek dat men had ontdekt dat Hugo van Zeeland, een veertiende-eeuwse commandeur, vergeten was. Om de fout te herstellen zijn de teksten vanaf het zesde onderschrift een plaats naar rechts opgeschoven. Van de koppen hoefden echter alleen de laatste drie verplaatst te worden omdat dit de enige 'echte', gelijkende portretten waren. Dit waren de portretten van Jan Willem Jansz., Simon van Sanen en Hendrik van Swol. De portretten van de voorgaande commandeurs moest de schilder verzinnen, omdat de reeks pas lang na hun overlijden werd vervaardigd.

Het portret dat aanvankelijk op de zestiende plaats had gestaan, werd dus veranderd in een verzonnen portret. Dat van de waarschijnlijke opdrachtgever, Hendrik van Swol, dat oorspronkelijk op de achttiende plaats stond, moest uit het eerste deel van de serie (achttien portretten) verdwijnen. Hij kwam als eerste op het paneel dat in of na 1580 werd vervaardigd.

Door nader archiefonderzoek is echter duidelijk geworden dat de opdrachtgevers in 1562, maar ook toen de veranderingen werden aangebracht niet voldoende wisten van vooral de veertiende-eeuwse commandeurs. Even op een rijtje¹³:

¹⁰ Met hartelijke dank aan Molly Faries onder wier leiding het infraroodreflectografisch onderzoek plaatsvond, aan Dolf van Asperen de Boer die enkele verfmonsters nam en deze met de stereomicroscopie onderzocht, aan Ella Hendriks en Molly Faries voor het onderzoek van de panelen met de stereomicroscopie. Ook hartelijke dank voor de röntgenfoto's die Albert Châtelet ter beschikking stelde. Zie voor de uitgebreide bespreking van dit onderzoek, Van Bueren, *Macht en onderhorigheid* (1991); voor meer informatie over de gebruikte apparatuur, noot 6 in die publicatie.

¹¹ Zie voor uitgebreide informatie over de werkwijze van de schilders voor alle 23 portretten, Van Bueren, *Macht en onderhorigheid* (1991), p. 27-39 en 55-61. Algemeen over IRR en ander technisch onderzoek Faries en Spronk (red.), *Recent Developments* (2003).

¹² Zie de website *Janskerk Haarlem 700 jaar*, onder *De stad*: Beleg Haarlem en onder *Het Jans-klooster 1310-1625*: Reformatie en Opstand.

¹³ Zie voor vergelijking van het overzicht van de commandeurs in de reeks met hun vermeldingen in schriftelijke bronnen, Van Bueren, *Macht en onderhorigheid* (1991), p. 78-79 en voor eenzelfde lijst met enkele andere dateringen, Cerutti, *Van Commanderij tot Archief* (2007), p. 53.

- De derde en vijfde commandeur in de reeks, Maarten van Kampen, is in werkelijkheid een en dezelfde persoon. Hij is in totaal met tussenpozen drie keer commandeur van het klooster geweest.
- De vierde en zesde commandeur zijn dezelfde, Hugo van Koudekerke is ook Hugo van Zeeland. Hij is twee keer commandeur geweest, met een tussenpoos.
- De tiende en dertiende commandeur in de reeks zijn dezelfde Willem van Schoten, maar als tiende had hij niet afgebeeld moeten worden, want hij was helemaal niet de tiende commandeur.
- De elfde en twaalfde (eigenlijk dus de tiende en elfde) commandeurs zijn verwisseld. Rutger Pauwelsz. was de voorganger van Johan van Arnhem. Daarna kwam pas Willem van Schoten.

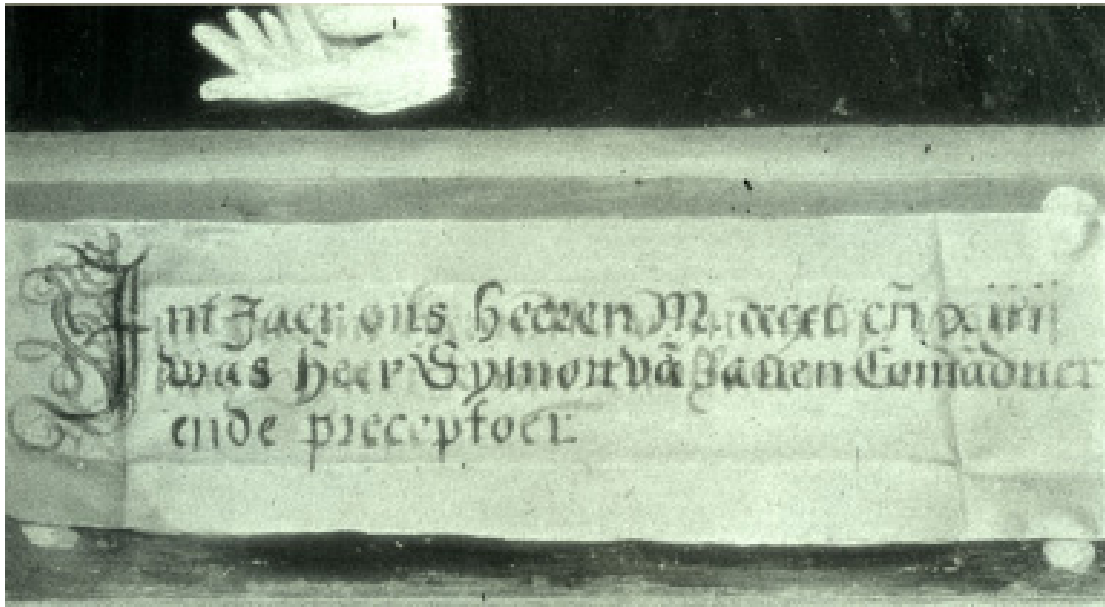
Een nieuwe formule in de onderschriften

De onderschriften waren aanvankelijk opgezet volgens een vaste formule: 'int jaer ons heeren [jaar ...] was [naam ...] Commenduer'. De tekst onder het portret van Pieter van Schoten, de vijftiende commandeur in de serie, wijkt echter af. Achter het woord commandeur staat dan: 'ende Int Jaer lxiix wordet die eerste preceptoer' (en in het jaar 69 werd hij de eerste preceptor). De daarna volgende heren worden allen aangeduid met 'commandeur en preceptor'.

Deze aanpassing vond plaats in of na 1580, toen ook de andere veranderingen en de aanvullingen werden aangebracht.

Figuur 3a-b – De tekst onder het portret van Pieter van Schoten in de commandeursreeks begint met de gebruikelijke aankondiging: 'In het jaar 1460 werd Pieter van Schoten commandeur'. Deze werd in de jaren 1580 aangevuld met de tekst (zie de onderste regel) 'en hij werd in 1469 preceptor'. 1562 en jaren 1580, laatste portret in het huidige vijfde paneel – Frans Hals Museum, Haarlem, nu in het koor van de Janskerk.

Figuur 4 – Infraroodreflectogram van het onderschrift van commandeur Simon van Sanen, thans de achttiende commandeur in de serie, maar aanvankelijk de zeventiende. Nu is te lezen: 'In 1514 was Simon van Sanen commandeur en preceptor', maar daaronder staat: 'In 1542 was Hendrik van Swol commandeur'. Omdat de portretten vanaf het zesde portret een plaats opgeschoven werden, moest het portret van de opdrachtgever, Hendrik van Swol, uit de oorspronkelijke serie (van achttien portretten) verdwijnen. Hij kwam als eerste in het paneel met de laatste vijf portretten – infraroodreflectogram uit 1987 door Molly Faries.

De laatste vijf portretten

We zagen al dat er vanaf Jan Willem Jansz. 'echte' portretten zijn geschilderd en dat geldt ook voor de portretten op het laatste paneel. Van Hendrik van Swol (portret 19) bestonden verschillende portretten, waaronder de afbeelding in de reeks zelf die aanvankelijk op plaats 18 stond. Heer Philips (portret 20) was in 1574 al overleden, maar we weten dat er van hem enkele afbeeldingen bestonden die gekopieerd kunnen zijn. Zijn portret op het drieluik met de Graflegging van Christus en zijn familie is in elk geval niet gebruikt om te kopiëren, vergelijk figuur 5 en 6. Zowel de stand van de kop als de kop zelf wijken te sterk af van het kleine portret in de reeks. Ook heeft er

Figuur 5 – Portret van Philips van Hogesteijn in de Graflegging van Christus, vóór 1573, [The Bowes Museum, Durham](#).

van Timan van Wou (portret 21) een groot portret bestaan, en de losse portretten van Jacob Cornelisz. van der Goude (portret 22) en Andries van Souwen (portret 23) bestaan nog steeds. Ze tonen grote overeenkomsten met de portretten in de reeks (vergelijk de figuren 7 en 8 en de figuren 9 en 10).

Figuur 6 – Portret van Philips van Hogesteijn in de commandeursreeks, portret 20) – in of kort na 1580, Frans Hals Museum, Haarlem, nu in het koor van de Janskerk.

Figuur 7 – Portret van Cornelis Jacobsz. van der Goude, 1613, Cornelis Cornelisz van Haarlem – Kanselarij der Johanniterorde, Den Haag, nu in het koor van de Janskerk.

Figuur 8 – Portret van Cornelis Jacobsz. van der Goude in de commandeursreeks, portret 22), waarschijnlijk tussen 1613 en 1615, Cornelis Cornelisz. van Haarlem – Frans Hals Museum, Haarlem, nu in het koor van de Janskerk.

Figuur 9 – Portret van Andries van Souwen, 1624, Cornelis Cornelisz. van Haarlem – Museum Catharijneconvent, Utrecht.

Figuur 10 – Portret van Andries van Souwen in de commandeursreeks, portret 23), 1624 of 1625, Cornelis Cornelisz. van Haarlem – Frans Hals Museum, Haarlem, nu in het koor van de Janskerk.

Uit onderzoek met de stereomicroscoop, aangevuld met onderzoek van verfmonsters, is gebleken dat het laatste paneel van de serie in drie keer is vervaardigd. De portretten van de eerste drie commandeurs op dit paneel zijn waarschijnlijk van (kort) na 1 april 1580, want in de boedelinventaris die op deze dag werd opgemaakt, staan alleen de eerste twee panelen met de achttien commandeurs.

Bij de aanvulling van deze drie commandeurs werd een deel opengelaten voor het portret van de volgende commandeur, maar de groene achtergrond en de roze balustrade werden alvast wel aangebracht. Hieroverheen is later het portret geschilderd van Cornelis Jacobsz. van der Goude, de op één na laatste commandeur. Het is een kopie van zijn losse portret dat uit 1613 stamt. Voor de afbeelding van Andries van Souwen heeft men, toen dat nodig bleek, een extra stuk aan het paneel gezet. Zijn beeltenis werd in of kort na 1624 gekopieerd naar zijn losse, grote portret dat in dat jaar werd geschilderd. De reeks is mogelijk gelijk met dit losse portret afgemaakt, vóór de dood van Heer Andries (9 januari 1625).¹⁴

¹⁴ Zie voor deze passage over de totstandkoming van het laatste paneel, Van Bueren, *Macht en onderhorigheid* (1991), p. 55-61 en voor een samenvatting, Van Bueren, *Tot lof van Haarlem* (1993), p. 359-360.

Hij zal zelf de opdrachtgever geweest zijn. Het is immers niet waarschijnlijk dat het stadsbestuur dat de goederen in beslag nam, er belang bij had de reeks te voltooien.¹⁵

Waarschijnlijk heeft men onmiddellijk het paneel met de drie commandeurs en de open plaats voor de volgende commandeur opgehangen in het klooster. Het was namelijk niet zo dat men wachtte tot een paneel 'vol' was met portretten. Dat zou ingaan tegen de bedoelingen van dit soort reeksen. Een paneel waarin zichtbaar was dat er ruimte was voor opvolgers, toonde immers dat men er zonder meer vanuit ging dat die opvolgers er ook zouden komen.¹⁶

Van de vijf portretten zijn de laatste twee portretten gemaakt door Cornelis Cornelisz. van Haarlem (figuur 7 en 9), net als de twee grote losse portretten (figuur 8 en 10). Waarschijnlijk heeft hij de drie voorgaande portretten wat bijgewerkt. Deze schilder heeft ook de losse portretten van de laatste twee commandeurs geschilderd.¹⁷

Een middel om een boodschap af te geven, in 1562

De portretreeks van de commandeurs van het Haarlemse Jansklooster is geschilderd met een specifieke bedoeling. Een commandeur van een vestiging van de Jansorde waaraan een klooster verbonden was, had twee - overigens nauw met elkaar verbonden - taken. Hij was de religieuze leider van zijn medebroeders, en de beheerder van de ordegoederen waarvan de inkomsten het aan God gewijde leven van de leden van de orde mogelijk maakten: gebed, de strijd voor het geloof, en de zorg voor pelgrims, zieken en arme ouden van dagen.

Het nog bestaande glas-in-lood venster in de Janskerk in Gouda, dat in 1570 tot stand kwam, toont Hendrik van Swol in de eerste hoedanigheid, namelijk als prelaat oftewel geestelijke met een hoge bestuursmacht. Hij draagt de daarbij passende paarse mantel.

De portretreeks van de commandeurs is, net als het glas van Hendrik van Swol, bedoeld geweest ter verbeelding van het aanzien van deze kloosterlingen, maar hier lijkt gezien de tekst en het ontbreken van een religieuze voorstelling en beschermheiligen en de commandeur als beheerder van de goederen op de voorgrond te staan.

¹⁵ De portretserie wordt overigens niet vermeld in de boedelinventaris van het stadhuis en Prinsenhof van 1667, maar vanaf 1765 wordt hij verschillende malen genoemd, onder andere in de stadsgeschiedenis van Van Oosten de Bruyn uit 1765, zie Van Bueren, *Tot lof van Haarlem* (1993), p. 355, noot 254. De laatste vermelding is van Verpoorten in 1844, idem, p. 358, noot 255.

¹⁶ Zie over eenzelfde aanpak voor de landcommandeurs van de Balije van Utrecht van de Ridderlijke Duitse Orde, Meuwissen, *Gekoesterde traditie* (2011). De balije is in het begin van de zeventiende eeuw protestants geworden, maar bestaat nog steeds en de portretreeks wordt nog steeds voortgezet.

¹⁷ Van Thiel, *Cornelis Cornelisz. van Haarlem* (1999), p. 390-391. Los portret van Cornelis Jacobsz. van der Goude, p. 393-394, en los portret van Andries van Souwen, p. 395-396.

Figuur 11 – Hendrik van Swol als prelaat in het glas met de Onthoofding van Johannes de Doper dat hij in 1570 schonk aan de Janskerk in Gouda – Foto: [Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed](#).

In 1562 zal de [nieuwe kerkelijke indeling](#) van 1559 de aanleiding zijn geweest voor het laten vervaardigen van de serie. Door deze reorganisatie ontstond het aartsbisdom Utrecht. Haarlem en het omliggende gebied werd een van de bisdommen die onder dit aartsbisdom vielen. Haarlem kreeg dus een bisschop. Deze verandering kan de Jansheren misschien ongerust hebben gemaakt, want tot dat moment waren hun commandeurs de belangrijkste geestelijken in de stad, belangrijker zelfs dan de (onder)pastoor van de parochiekerk.

Toen Nicolaas van Nieuwland, de eerste bisschop van het nieuwe bisdom Haarlem, in het begin van 1562 zijn intrede deed in de stad, logeerde hij gedurende enige tijd bij de Jansheren. Het lijkt goed mogelijk dat de commandeur zich graag profileerde als de gastvrije, maar tegelijkertijd volledig autonome prelaat en commandeur, die zich op geen enkele wijze ondergeschikt achtte aan de nieuwbenoemde bisschop.

De Jansorde viel immers rechtstreeks onder de paus en was 'exempt' van bemoeienis door de lagere kerkelijke overheden.¹⁸ De portretserie kan hem geholpen hebben om de macht en de eerbiedwaardigheid van het klooster te tonen. Misschien zal het contrast met zijn eigen positie de bisschop ook niet zijn ontgaan. Hier stond hij dan al

¹⁸ Over de exemptie van de Jansorde, Riley Smith, *The knights of St. John* (1967), p. 375-389.

eerste bisschop van Haarlem, te gast in een klooster dat al sinds 1310 bestond en dat in de portretreeks vertegenwoordigd werd door een lange stoet van commandeurs.

De nieuwe indeling van de bisdommen raakte ook de balije van Utrecht. Niet alleen probeerde de landsregering greep te krijgen op de benoeming van de balijer van Utrecht, maar ook werd een deel van de goederen van de balije in beslag genomen en aan de aartsbisschop van Utrecht toegewezen voor zijn onderhoud. Nu dreigde dat gevaar niet direct voor het Jans-klooster, want de nieuwe bisschop van Haarlem kreeg een deel van de goederen van de abdij van Egmond om van te leven. Toch kan het de heren in het Jansklooster zorgen hebben gebaard. Was de Jansorde, de balije en misschien ook het Jansklooster toch minder onaantastbaar dan men dacht?¹⁹

Figuur 12 – Portret van [Nicolaas van Nieuwland](#) op het glas met de Kruisdraging, dat hij in 1559 schonk aan het Regulierenklooster in Gouda. Hij was toen nog niet als bisschop aangetreden in Haarlem (1561-1570). Desondanks is hij afgebeeld als bisschop, omdat hij al vanaf 1541 titulair bisschop van Hebron was, dus bisschop in een niet-christelijk gebied, waar hij zijn ambt niet kon uitoefenen, glas-in-lood venster vervaardigd door Dirck Pietersz. Crabeth – nu in de Van der Vorm-kapel in de Janskerk, Gouda. Foto: [Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed](#).

Verduidelijkingen van de boodschap na 1580

Na 1580 waren er hoe dan ook goede redenen voor een forse verandering van de serie. De ongerustheid van de Jansheren zal namelijk alleen maar zijn toegenomen

¹⁹ Voor het gebrandschilderde raam van Nicolaas van Nieuwland: Van Harten-Boers en Van Ruyven-Zeman, *The stained-glass windows* (1997), p. 131-132, in het bijzonder p. 132.

toen de Opstand uitbrak. Dat zal nog erger zijn geworden nadat door de Reformatie van de stad Haarlem (1578) de inbeslagneming van de kloostergoederen dreigde.²⁰

De zelfstandigheid van het Haarlemse klooster kwam commandeur Timan van Wou in de strijd om de goederen dan ook goed uit: hij hoefde niet te verwijzen naar de – kennelijk toch niet zo sterke – balijer van Utrecht als zijn directe overste. Boven de Haarlemse kloosterlingen stond immers de veel machtiger meester van Duitsland, een vorst van het Heilig Roomse Rijk.

De balije van Utrecht bleek bovendien opnieuw kwetsbaar te zijn, want de Staten van Utrecht eisten bij de Reformatie de goederen van deze balije op. De overname van het beheer van deze goederen zou in 1603 een feit worden.²¹

Dit betekent dat, indien het Jansklooster nog ondergeschikt zou zijn geweest aan de balijer van Utrecht, de Haarlemse kloosterlingen mogelijk op meer fronten hadden moeten strijden: tegen de Staten van Holland en daarna de stad Haarlem en tegen de Staten van Utrecht. Ook die zouden misschien (een deel van) het bezit van het Jansklooster hebben opgeëist. In de processtukken die commandeur Timan van Wou liet opmaken, wordt daarom steeds benadrukt dat het klooster onmiddellijk onder de grootprior van Duitsland staat, die net als diens superieur, de grootmeester, een soeverein vorst is.²²

De teksten in de opvolgingsreeks zoals deze in 1562 was opgezet, waren echter niet voldoende duidelijk, zo moeten de Haarlemse kloosterlingen hebben gedacht. De onafhankelijkheid van de balije van Utrecht die in 1469 een feit werd, werd daarom bij de restauratie en aanpassing van de reeks extra benadrukt: vanaf dat jaar worden de commandeurs ook ‘preceptor’ genoemd (zie figuur 3 a en b). Eigenlijk betekent commandeur en preceptor ongeveer hetzelfde, maar degene die de opdracht gaf voor de correcties gebruikte het woord ‘preceptor’ om aandacht te geven aan de hogere status van de commandeurs van Haarlem vanaf 1469.

Waarschijnlijk is men nog in 1580 of snel daarna aan de slag gegaan met het herstel, de veranderingen en de aanvulling van de portretreeksen. In die periode van strijd om het behoud van de goederen was de verandering van de onderschriften immers het meest opportuun.

Legitimatie via herdenking, in beeld en geschrift

De commandeursportretten werden dus een uitdrukking van de rechtmatige aanspraken van de commandeur op de ordegoederen. Daarom was de reeks belangrijk voor de Haarlemse Jansheren. Hij werd afgemaakt, omdat de laatste commandeurs,

²⁰ Zie de website *Janskerk Haarlem 700 jaar*, onder *Het Jansklooster 1310-1625: Herstel en strijd om behoud van goederen*.

²¹ Zie echter over de bijzondere positie van de balije in Mol, ‘Proberen te overleven’ (2011).

²² Van Bueren, *Tot lof van Haarlem* (1993), p. 93-105.

die zich nooit bij de onteigening van het klooster hebben neergelegd, bleven hopen dat de Jansorde de goederen in haar bezit kon houden of deze weer in haar bezit zou krijgen.²³ Daarom werd ook de serie zorgvuldig gerestaureerd nadat deze beschadigd was, en gecorrigeerd toen men dacht dat één commandeur vergeten was. Dat er meer in de rij van commandeurs niet klopte, had men toen kennelijk nog niet door (zie hierboven).

De oorspronkelijke en de latere plaats van de serie

Waar de tweedelige reeks geplaatst werd, is niet bekend. Hij staat niet vermeld in de zaal van het klooster in de inventaris die in 1572 werd opgesteld. Dit is opvallend, want de zaal waar men zijn gasten ontving, zou toch een heel geschikte plaats zijn geweest.

Er zijn echter twee mogelijkheden: het koor van de kerk en het kapittelhuis.²⁴ Als we naar de kerk kijken dat valt op dat de brede panelen precies op de muren van het hoogkoor pasten. Deze zijn namelijk tussen 2,75 en 2,85 meter breed, terwijl de (oorspronkelijke) twee panelen met op ieder negen commandeurs circa 230 cm breed waren. De breedte van de oorspronkelijke lijsten is niet bekend, maar met de totale omvang van paneel en lijst kunnen we een plaats op het hoogkoor niet uitsluiten. Dit moet dan op de twee buitenste muren geweest zijn, want de drie binnenste muren zullen bedekt zijn geweest door het altaarstuk op het hoogaltaar. Dit was een drieluik, waarvan op feestdagen de luiken geopend waren. Volledig geopend namen het middenpaneel en de twee luiken in de breedte circa 620 cm in beslag.²⁵

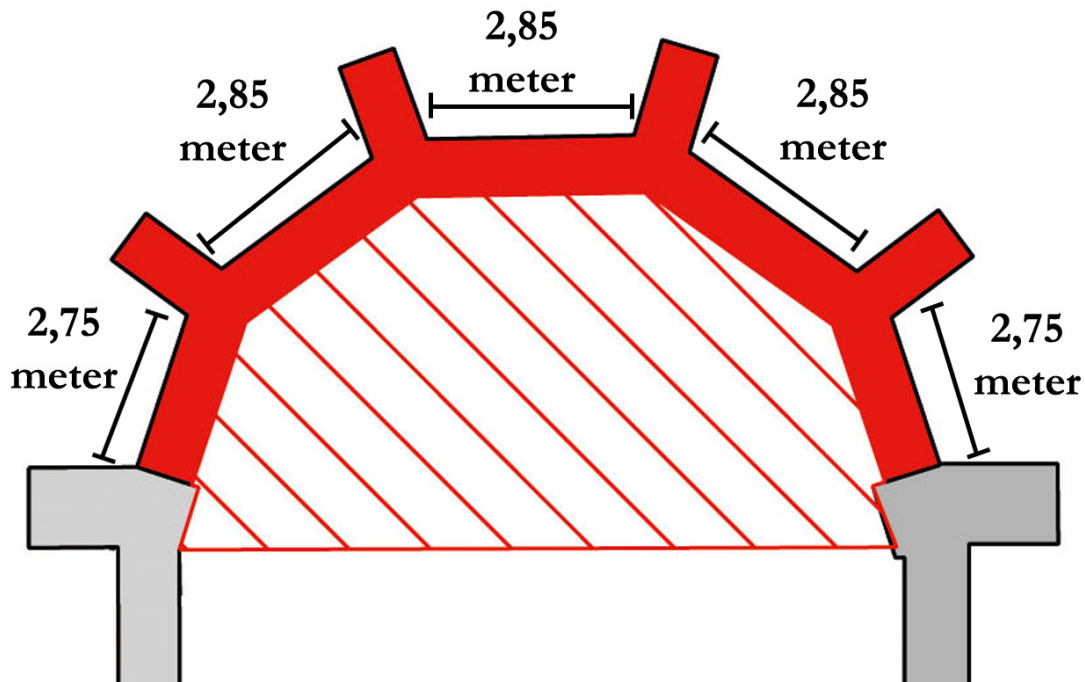
De bisschop die in het klooster logeerde, zal ook toegang hebben gehad tot het koor en de oorspronkelijke serie zal vooral bedoeld zijn geweest om hem en zijn gevolg te imponeren. Er is echter een bezwaar tegen onze veronderstelling voor een plaats in de kerk. De heren zijn niet in gebedshouding afgebeeld en ze zijn qua houding niet gericht op het hoogaltaar. Daar staat tegenover dat ze zich wel profileren als kloosterlingen die de goederen beheerden om voor het christendom te strijden en de zieken te verzorgen. Ook kunnen er toepasselijke teksten op de oorspronkelijke lijsten hebben gestaan waardoor de aanwezigheid van deze portretten van kloosterlingen die vochten voor het geloof in het koor van de kerk gerechtvaardigd was. De oorspronkelijke lijsten hebben we niet meer, maar we weten dat lijsten vaak gebruikt werden voor teksten. In dit geval kan in de tekst een combinatie van religieuze, sociale, historische en politieke aspecten met elkaar verweven zijn geweest, zoals bij de

²³ Zie hierover Van Bueren, *Tot lof van Haarlem* (1993), p. 104-105.

²⁴ Zie de website *Janskerk Haarlem 700 jaar* onder *Gedenken in kerk en klooster*: Kloostergebouwen en inrichting, en Kerkgebouw.

²⁵ Voor de (niet meer bestaande) lijsten is daarbij circa 60 cm gerekend. (De hoogte was circa 195 cm; daarbij is 20 cm voor de niet meer bestaande lijsten gerekend.) Zie over het altaarstuk de website *Janskerk Haarlem 700 jaar* onder *Plaatsen van herinnering*: Altaren in de kerk en onder *Gedenken in de praktijk*: Gebeurtenissen.

teksten in de hierboven genoemde gravenreeks en in de voorstelling en teksten van de hierna besproken reeks van de balijers van de Duitse Orde.

Figuur 13 – Muren van het hoogkoor van de Janskerk met de afmetingen van de muren tussen de zes pijlers en de afmetingen van de twee oorspronkelijke panelen met de achttien commandeurs – tekening uit Cerutti, *Van Commanderie tot Archief* (2007), p. 430, afmetingen door Charlotte Dikken.

De kapittelzaal was natuurlijk ook heel geschikt. Daar kwamen de Jansheren, misschien dus onder het wakend oog van de voorgaande commandeurs, bij elkaar om passages te lezen uit de statuten van de orde en om te vergaderen. Of de bisschop bij deze vergaderingen aanwezig was, valt te betwijfelen, maar hij zal de kapittelzaal vast hebben mogen bewonderen.

Hoe dan ook, tussen 1580 en 1625 hing de reeks in de zaal, zoals is af te leiden uit de vermeldingen in de boedelinventarissen uit deze twee jaren. De zaal was zoals gezegd de plaats waar de kloosterlingen hun bezoek ontvingen. Daar hingen overigens niet alleen de portretten, de hele inrichting was bedoeld om de bezoekers te tonen wie men voor zich had. Tot die bezoekers hoorden ook de stadsbestuurders die bleven aandringen op het overdragen van de goederen van het klooster.²⁶

Andere reeksen van geestelijke ridderorden

Mogelijk heeft zich ook in het klooster van de balije van Utrecht van de Jansheren een opvolgingsreeks bevonden, in dit geval een met de wapenschilden in gebrandschilderde ramen. De historiograaf Arnoldus Buchelius (1565-1641) tekende een en ander op over de balije van de Jansheren in zijn *Monumenta passim* (begin zeventiende

²⁶ Zie de website *Janskerk Haarlem 700 jaar*, onder *Jansklooster 1310-1625: Naar opheffing*; Van Bueren, *Tot lof van Haarlem* (1993), p. 93-105.

eeuw). Hij zag de overgebleven wapenschilden van de balijers in de glazen van de eetzaal in het klooster aan de huidige Lange Nieuwstraat (nu Museum Catharijneconvent).

De stichter van het Jansklooster, Jacob van Denemarken, heeft overigens nooit in deze gebouwen verbleven. In zijn tijd stond het klooster van de balije op de plaats waar het Vredenburg (nu de naam van het plein) ligt. In 1529 moesten de Jansheren verhuizen naar de gebouwen aan de Lange Nieuwstraat omdat Karel V op de plaats waar hun klooster stond een burcht (de Vredenburg) wilde bouwen, om indien nodig snel te kunnen ingrijpen in Utrecht.

Figuur 14 – Pagina over de balije van de Jansheren in Utrecht in de *Monumenta* van Arnoldus Buchelius (1565-1641). In de rechterkolom staan de wapenschilden van de balijers in de ramen van de eetzaal in het klooster aan de huidige Lange Nieuwstraat (nu Museum Catharijneconvent). Van twee vijftiende-eeuwse balijers zijn de wapens niet ingevuld, p. 168 (fol. 88v) – [Het Utrechts Archief, Utrecht](#).

De tekeningen van Buchelius roepen veel vragen op die onbeantwoord blijven. Buchelius geeft namen van een aantal balijers, waaronder die van Jacob van Denemarken. De naamlijst is niet echter compleet en niet chronologisch geordend. Hij tekende in totaal maar vijftien wapenschilden, en ook deze zijn ook niet chronologisch geordend.

Of het om een opvolgingsreeks ging en wanneer men met de wapenschilden op de ramen is begonnen, valt niet te zeggen. Misschien bestond er al een serie (?) in het klooster op het Vredenburg en heeft men later in het nieuwe klooster aan de Lange Nieuwstraat een nieuwe reeks (?) opgezet.²⁷

We beschikken in dit geval dus niet over voldoende informatie om de aanleiding en de precieze functies van gebrandschilderde ramen te kunnen aangeven. De vragen *wie, wat, wanneer en hoe* kunnen niet beantwoord worden, en daarom is het *waarom* niet bekend.

Wel kunnen we zeggen dat er voor een reeks in het nieuwe klooster goede redenen kunnen zijn geweest, zeker toen de balije onder politieke druk kwam te staan. Dat was ten eerste toen, bij de nieuwe indeling van de bisdommen, de balije goederen moest afstaan aan de nieuwe aartsbisschop van Utrecht (rond 1560). Ten tweede kan men de serie hebben opgezet op enig moment na de Reformatie, toen de Staten van Utrecht zich gingen bemoeien met het beheer van de balijegoederen (vanaf 1580).²⁸

De opvolgingsreeks van de Duitse Orde, Balije van Utrecht

Over de reeks van de landcommandeurs (balijers) van de Duitse Orde in Utrecht is wel veel informatie beschikbaar, net als bij het Haarlemse Jansklooster dankzij een combinatie van bewaard gebleven archiefstukken en de portretreeks zelf. Er is echter een groot verschil met de Haarlemse reeks. De Balije van Utrecht van de Duitse Orde is na de Reformatie blijven bestaan, maar als een gereformeerde organisatie. In 1619 werd de eerste protestantse landcommandeur aangesteld en de balije zou zich ontwikkelen tot een belangrijke instelling die hun bezit zou inzetten voor de hulpverlening aan behoeftigen. De reeks is opgezet tussen 1576 en 1580 en wordt nog steeds voortgezet (zie figuur 16).²⁹

Achter de gekruisigde Christus knielen respectievelijk de grootmeester en de Duitse meester van de orde. Zij bekleedden deze functie in de periode waarin het Utrechtse Duitse Huis gevestigd werd, namelijk in 1231.

²⁷ In principe is het mogelijk dat de glazen uit het oude klooster werden meegenomen, maar gezien de kwetsbaarheid van gebrandschilderde ramen, is dit niet zeker.

²⁸ Mol, 'Proberen te overleven' (2011), p. 278-282.

²⁹ Mol, 'Proberen te overleven' (2011), p. 286-291; over de serie van de landcommandeurs, Meuwissen, *Gekoesterde traditie* (2011). Voor het eerste paneel (figuur 9) zie p. 276-285 en voor het laatste paneel (figuur 10), paneel 19 van de serie, p. 566-580. De serie wordt nog steeds aangevuld met nieuwe portretten.

Figuur 15 – Het eerste paneel van de reeks van de landcommandeurs van de Duitse Orde, serie vervaardigd tussen 1576 en 1580 en sindsdien bijgehouden tot nu toe – Duitsche Huis, Utrecht.

Daarachter is de eerste commandeur van de Utrechtse vestiging afgebeeld. Deze was toen nog geen landcommanderij, maar hij wordt toch landcommandeur genoemd. Een dergelijke anachronistische aanduiding diende om de instelling extra status te verlenen, zie ook de beschrijving van de grootmeesters van de Jansorde hieronder.

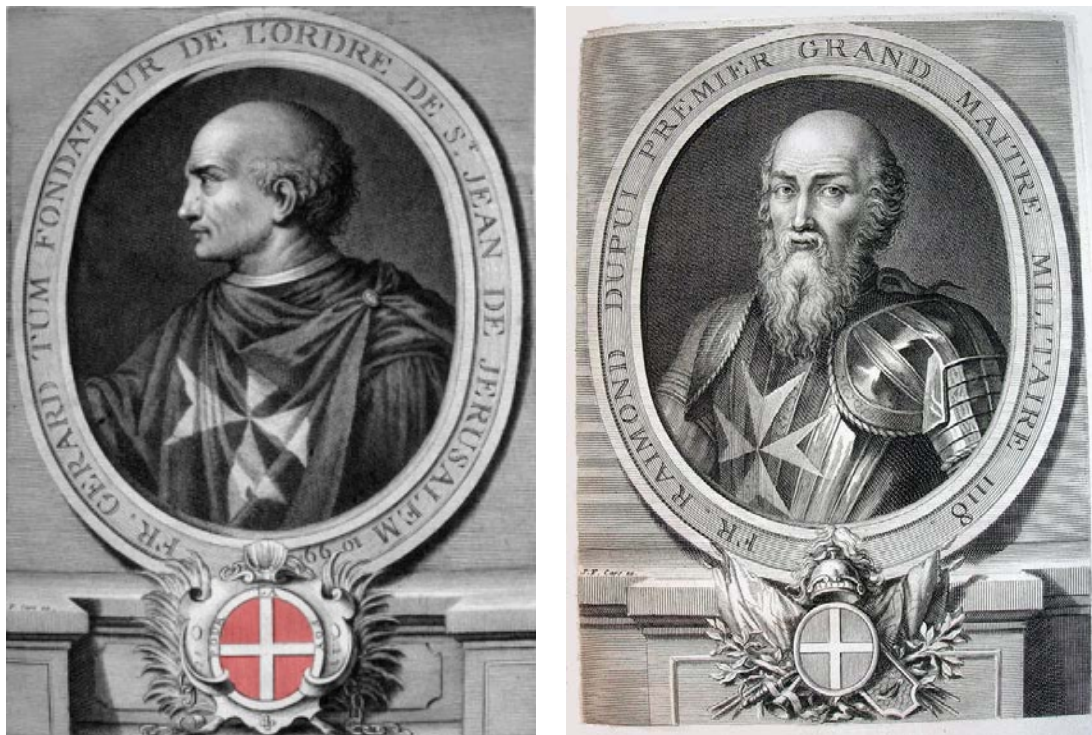
Figuur 16 – Paneel 19 met vier landcommandeurs, vervaardigd tussen 1978 en 2008/09. Onder Van der Borch tot Verwolde (1977-1992), de 76^e landcommandeur, is men afgestapt van de knielende houding van de geportretteerden en zijn de landcommandeurs in halffiguur afgebeeld en in hun huidige officiële kostuum. De portretten worden sindsdien als losse schilderijen vervaardigd, maar ze worden daarna tot het voordien gebruikelijke geheel van vijf portretten samengevoegd – Duitsche Huis, Utrecht.

Een opvolgingsreeks met de grootmeesters van de Jansorde

Tot slot bespreken we een reeks van de grootmeesters van de Jansorde vanaf de stichting. Hij werd in de achttiende eeuw (circa 1725) vervaardigd door de Franse graveur Laurent Cars (1699-1771). Het zouden kopieën zijn van een reeks portretten

in het paleis van de grootmeesters op Rhodos.³⁰ Het harnas van Raymond du Puy heeft veel weg van het plaatharnas zoals dat werd gedragen in de late middeleeuwen. Dit kan inderdaad een aanwijzing zijn dat de voorstelling is overgenomen uit een reeks die zich op Rhodos bevond. De orde had daar zijn hoofdkwartier van 1309 tot 1522.

In hoeverre dit soort prentseries een politieke functie had bij conflicten is zonder onderzoek van geval tot geval niet te zeggen. Wel lijkt het in het algemeen waarschijnlijker dat men in dergelijke situaties geen prenten, maar schilderijen of andere kunstwerken van groot formaat inzette. De momenten waarop deze kunstwerken werden vervaardigd, zijn dan ook in veel gevallen te koppelen aan moeilijke tijden.

Figuur 17a-b – Portretten van [broeder Gerard Sasso](#) (oftewel Gerard Thom; circa 1040-1120) en van [Raymond du Puy](#) (1083-1160), resp. de stichter en zijn opvolger van de Jansorde. Het gaat om twee prenten uit een opvolgingsserie met de grootmeesters, die, zoals hier, allemaal met grootkruisen zijn afgebeeld. Broeder Gerard Sasso is echter in tegenstelling tot zijn opvolger niet als ridder afgebeeld. De orde werd pas in de loop van de twaalfde eeuw een geestelijke ridderorde – prenten uit *De Vertot, Histoire des Chevaliers* (1726)), deel 1, resp. achter p. 48 en achter p. 54.

Prentenreeksen zoals deze konden kopieën zijn van een oorspronkelijke reeks, zodat men ook elders zijn leiders kon herinneren en tonen aan anderen. Bij prenten van groot formaat kan het ook om originelen gaan die opgehangen konden worden. De

³⁰ Zie een opmerking daarover in https://nl.wikipedia.org/wiki/Gerard_Thom en bij de [prent van zijn portret](#). Laurent Cars was de zoon van de graveur en prentenhandelaar Jean-François Cars.

reeks van de grootmeesters door Laurent Cars is echter opgenomen in een vierdelig boek, de *Histoire des Chevaliers*, van De Vertot uit 1726.³¹

Net zoals in andere opvolgingsreeksen die lang na de stichting vervaardigd werden, zijn in de vroegere portretten, al dan niet met opzet, aanpassingen aan de werkelijke situatie gemaakt. Zo is het zeer onwaarschijnlijk dat Broeder Gerard, de eerste grootmeester al een achtpuntig kruis droeg op zijn kleding: het ordekruis werd pas onder zijn opvolger Raymond du Puy in gebruik genomen. Dat de twee broeders al het 'grootkruis' droegen, is helemaal onwaarschijnlijk. Dit extra grote ordeteken voor hoge functionarissen werd waarschijnlijk pas vanaf het eind van de vijftiende eeuw gebruikt.³² Vraag is ook of met name Broeder Gerard de titel 'grootmeester' al droeg.

In dit geval wilde men in de achttiende eeuw via een boek, en een serie prenten daarin, de grootmeesters profileren als zeer voornamelijk hoogwaardigheidsbekleders en zelfs vorsten, vanaf het begin van de orde tot de periode van de dan zittende grootmeester.³³

Tot slot

Als er één type memorievoorstellingen is dat alle aspecten van de dodengedachtenis en herinnering in zich draagt dan is het wel de opvolgingsreeksen. Afhankelijk van de plaatsen waar deze reeksen zich bevonden en afhankelijk van de wijze waarop de personen in kwestie zijn afgebeeld, konden religieuze, sociale, historische of politieke aspecten de boventoon voeren. Hoezeer echter bepaalde aspecten op de voorgrond traden, altijd ging het om een combinatie hiervan. Het sociale aspect was onontkoombaar, want men toonde zich als lid van één groep, net als het historische aspect, want men presenteerde zich als opvolgers van elkaar. Politieke aspecten konden meer of minder op de voorgrond treden, net als religieuze aspecten. Eén ding is echter zeker: opvolgingsreeksen waren bedoeld om de onverbreekelijke verbondenheid van de levenden en de doden te tonen.

Katernen bij de website *Janskerk Haarlem 700 jaar*

Deze katern maakt deel uit van een serie katernen bij de website *Janskerk Haarlem 700 jaar. Geliefd en fel bevochten*. Deze website gaat over de Janskerk en het gelijknamige klooster. Het klooster werd in 1310 gesticht en in 1318 werd de kerk gewijd. Een goede reden om dit te herdenken met een website dus.

De geschiedenis van de kerk en het klooster is ingedeeld in drie lagen. De eerste twee lagen zijn ondergebracht in de website zelf. De eerste laag geeft de lezer een snelle indruk, terwijl in de tweede laag

³¹ Van dit boek in [vier delen staan delen op het internet](#). Zie ook de [volledige lijst van de grootmeesters](#).

³² Zie Wienand, 'Einführung' (1977) over het ordekruis, p. 16-20.

³³ Zie de [lijst van de grootmeesters van de Orde van Sint-Jan van Jeruzalem](#).

dieper op een aantal zaken wordt ingegaan. Wie meer wil weten, kan de katernen lezen, de derde laag. Ze staan ieder op zich, dus je hoeft ze niet in een vaste volgorde te lezen.

De links zijn te vinden op de homepage en waar van toepassing op de pagina's van de website.

Overzicht van de katernen

Naar het hemels paradijs

- Zondeval en verlossing
- Leven en sterven als christen

Voor God en de mensen

- Kloosterorden. Stichting en doelstellingen
- Kloosterleven. Eenheid in verscheidenheid
- Haarlemse kloosters nader bekeken
- Een eigen kloosterkerk

Het Jansklooster

- Stichting en schenkingen
- Commandeurs van het Jansklooster
- Bronnen van het Jansklooster. Een schat aan informatie

Gedenken en herinneren

- Gedenken, complexer dan je zou denken
- Casussen bij gedenken. Vijf praktijkvoorbeelden
- Legitimatie via opvolgingsreeksen. De functies van portretreeksen
- Feesten en gedenken in augustus, de maand van de kerkwijding

Overzichten van gebruikt onderzoeksmateriaal

De overzichten van het gebruikte onderzoeksmateriaal zijn ingedeeld in

- Archiefstukken, oude boeken en manuscripten
- Afbeeldingen, nadere informatie
- Literatuur en websites

Colofon

Katern behorend bij de website *Janskerk Haarlem 700 jaar*, Noord-Hollands Archief, Haarlem.

© 2018 – Truus van Bueren en Charlotte Dikken.

Vormgeving en productie: Charlotte Dikken in samenwerking met Leen Breure (ScieMedia).